

הגהה מאוחרת

מאת ברכה דלמצקי-פישלר

טעם והשקפה, אלא בדיוקים על פי הלשון, על פי המקורות ועל פי העניין. נראה שמשום קשיי התקשורת הפעיל הבחור-הזעזע שיקול דעת משלו בכל מקום שכתב ידו של הזו לא היה נהיר לו. "קריאה פרשנית" שכזאת היא מכשלה גדולה שבעתים, משום שאין הנוסח הנכון ניבט מבעד לטעויות. תיקוניו של הזו בשולי הנדפס הם אפוא בחזקת "הגהה מאוחרת", הגהה שלאחר ההדפסה.

דוגמאות:

- ולחש לעצמו בלשון מאונפתת **וכדומה** < ורדומה (עמ' 229).
- מלמד תינוקות **חמד** להיות אדם כשר וירא שמים < **חייב** (עמ' 241).
- החזרים מכובדים **ומשובצים** סילונות מים < **ומרובצים** (עמ' 245).
- כרשתות **נפגשו** האילנות < **נפרשו** (עמ' 263).
- מלא אימים **נפחדים** נשאר היער על כתפיו < **נפחדים** (עמ' 264).

ויש שנוקיה של הטעות הנדפסת מרחיקים לכת:

- א-א-ח, בקע **בקיעים**, בקע! < **רקיעים** (עמ' 250). הצירוף "בוקע רקיעים" שאול מן הזוהר (תרומה, קל; תצווה קפד), ומשמש כמה פעמים בלשונם של מנדלי וביאליק.
- בין כרים קרועים וכלים מנופצים, מרוסקי איברים ורצוצי מוח... (עמ' 261). לפני המילה "מרוסקי" נוספו המילים "בין יהודים" (ר' מסגרת), מה שמבטל את הצירוף העקיף וחושף תמונת מציאות מחרידה.
- מהלך **בלילה** בסוף החודש, בל יכאה ובל ימצא! < **כלילה** (עמ' 270). הדימוי 'כמו לילה בסוף חודש' הוא בבואה של הניב היידי 'יווי סוף חודש די טאכט'.

מנהלת "מועדון עברי" של ברית עברית עולמית בפריז. בביקורו בפריז בקיץ תשס"א גמלה לו הגב' בת-שלמה במתנת ספרים ישנים שכבר שנים אין להם דורש, ובהם עותק של הרומן "בישוב של יער". בהדרגה נתברר ערכו של העותק הזה. תחילה הובחנו בו תיקונים בכתב יד (כשבעים במספר) בשולי הכתוב ובין שיטיו. רוב הסימנים לא היו אלא תיקונים של טעויות ודאיות ושיבושי הדפסה מובהקים, אולם כמה מהם עוררו תמיהה. הם נראו כהתערבות בנוסח הכתוב עקב שיקול דעת ומתוך ידיעה קרובה. תיקונים כאלה צפויים להתגלות רק אצל "בעל הבית": מחיקה והוספה של מילים, המרות לקסיקליות מפתיעות, חיבור שתי פסקאות והעתקת שורה ממקומה שבראש העמוד לסופו – כל אלה לא נראו כתיקוני קורא לפי תומו, יהא משכיל עד כמה שיהא.

השוואת התיקונים עם כתב ידו של חיים הזו במכתב ששלח לחבור מפריז בשנת 1925, הפכה את ההשערה למסקנה: תיקוני השגיאות הם תיקוניו של הזו עצמו. זיהוי כתב היד נתאשר גם בידי רפאל וייזר ושלמה צוקר מן המכון לכתבי יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. הספר ניתן במתנה לאלמנת הסופר, אביבה הזו, שזיהתה אף היא את כתב ידו, ועתה הוא שמור ב"יד למורשת הזו".

מפתח היד וממקום הימצאו של הספר אפשר להסיק שהזו כתב את תיקוניו סמוך מאוד לזמן הדפסת הספר. אין מדובר בחילופי נוסח סגנוניים, הכרוכים בשינוי

את חלקו הראשון של הרומן "בישוב של יער", בשני כרכים, כתב הזו בימי שבתו בפריז, והוציאו לאור בהוצאת "שטיבל", ברלין-תל-אביב, בשנת תר"ץ, כשנה לפני עלייתו לארץ-ישראל. לשונו המיוחדת והמוצפנת של רומן זה הטילה מהומה בקרב מבקרי הספרות. במיוחד רבתה התלונה על "לשון חידות" ו"תלי תלים של מלים שאינן שכיחות" (אהרן ראובני). אבל היו גם מי שדרשו את הגנאי לשבח. ראש לכולם היה דב סדן, שתיאר את כתיבתו של הזו כ"סמנטיקה מכוונת, מתוך הסמיו שבספרים הישנים אל הגלוי שבביטוי החי" (דברים לזכרו של הזו בישיבת המליאה של האקדמיה ללשון העברית, תשל"ג). ההכרה בחשיבותו המילונית של "בישוב של יער" הביאה לעיבודו המילוני במדור לספרות החדשה במפעל המילון ההיסטורי, ועתה יש בידינו קונקורדנצייה של כל מילותיו.

המרחק בין פריז, מקום מושבו של הזו בימי כתיבת הרומן, לבין תל-אביב, מקום הדפסת הספר והפצתו, הקשה מאוד על התקשורת בין המעורבים בהוצאת הספר, והרומן נדפס בשיבושים רבים.

"בישוב של יער" לא נשלם, לא תוקן (חוץ מפריקים XI-X שנדפסו בשינויים בשנת תשי"ד) ולא כונס אל מהדורות כל כתביו. גם בעיזבונו לא נמצאו כתבי יד, תיקונים או חילופי נוסח ללשון הרומן. והנה בימים אלה נתגלה באקראי עותק של "בישוב של יער" ובו תיקונים בכתב ידו של הסופר.

מעשה שהיה כך היה: זה שנים שולח בן-ציון פישלר ספרים לרות אַפֶּט בת-שלמה,

261

ח. הזו

בדממה. בלא אומר ודברים. נשלו דמעות זו אחר זו. והזהיב ירק האילנות בתוכן כחבילי 'הושענות' וכענפי ערבה הנמוכה בברכת המים. כאפרוח שנפל מקנו פרפר לבו ופרכס בכאב של יגון חם ומריר והזהיב כריח של לענה מפרחת... בלי הפסק קראה הקוקיה. והרגישה את הלב ועוררה להרהורי-אבל קשים. כביכול, סוף הכל. לקטורגה. למאסר עולם... סוף הכל להפיח את הנפש בין כרים קרועים וכלים מנופצים. מרוסקי איברים ורצוצי מוח... – והקוקיה קוראת וקוראת ואין עומדת.

מתוך "בישוב של יער" (תר"ץ) מאת חיים הזו, מתוקן בכתב ידו של המחבר.